

Sicole

Les arinnoes [structures vocatives]

C' est des ptits mots u trokes di mots ki dnèt do sé al fråze cåzêye, pask' i s' adressèt direk al djin k' on lyi cåze.

On mete sovint li prono u l' no di ç' djin la après l' mot d' arinnaedje.

C' esteut foirt corant e walon cåzé did diltins. Mins come ci manire di cåzer la n' egzistêye nén e francès di scole, les djins ki cåzèt co walon l' ont bråmint pierdou.

Des fråzes d' egzimpes

Avoz co des pemes so vosse pemî ? Ti sins bén k' non, **hin**, valet !

C' est bén, **ô**, **ça**, Djowele, di vni ås scoles di walon ; ça vs candjrè les idêyes.

Ça n' lyi va nén, **saiss**, **lu**, di mete on gros paltot et k' i fwait petant d' tchôd !

T' es sote, **don**, **twè**, di fé åtoû d' lu, et k' i n' ti rwaite dedja nén.

Ci n' est nén l' vrayi, **da**, m' feye, çou k' on raconte so les Djeyovas.

I riyèt d' mi, mins dji les rplake, **savoz**, **mi**, popa !

Bén ây, **taiss**, **vos**, Souzane, ki dji vos rapoitrè des poumâdes po vos botons d' djonnesse.

Hê, **vî**, prustêye mu t' tchike po-z aler al verreye ! :: Ây, **hê**, **ti**, nodidju ! Elle est co plinne di djus.

Ni dmomez nén la astampé come on piket ! Ashioz vs, **taijhoz** !

To vous co crexhe ki to dmeures la dressî ? Ashî tu, **taiss** !

Nonna, **savoz**, **vozôtes**, ki dji n' vôtrè nén por lu ! Puvite crever !

Croess k' il est co malåde ? Oyi, **va**, **twè**, avou ç' gripe chinwesse la, t' end a bén po cwénze djoûs a-z esse flaxhî djus.

A ! dji n' mi lairè nén fé pa ces halcotîs la, **ça**, m'-n ome !

Vos n' alez nén avaler ces coyas la, **alez**, Denize.

T' ârès tot fwait dvant shijh eures, **douwê**, **vî scorion** ?

Edon, blanc, k' ti m' rindrès mes cwârs !

Diltins, les Walons k' avént djusse passé å francès djâzént ossu avou des arinnoes.

*Bin oui, **sais-tu**, **toi**, qu'i s'a fait mal en s'asturbuchant.*

*Oui, **n'est-ce pas donc**, **vous-autres**, c'est des cas qu'advientent.*

Ça doet egzister e brusselwès « Beulemans ».

Alez, **zeg**, **madameke**, ça est des carabistouilles, **tu sais**.

Ça va pas la tête, **hein**, **toi**, **pey** !

Eciclopedeye

Li croûte [*crwth*] (pa Willy Marchal)

C' est èn instrumint d' muzike do Pays d' Wale [*Pays de Galles*], la k' il egzistève dedja al fén di l' Impire romin.

Li prumî modele, c' esteut èn instrumint às coides piceyes, come li harpe u l' lire. A pârti do 10inme sieke, on l' a djouwé avou èn airson [*archet*].

C' est èn instrumint ki va bén avou l' muzike celtike.

Asteure, on nel voet pus waire djouwer, mins il a stî on tins k' il esteut spårdou dins tote l' Urope.

Li mot « croûte » (inglès *crwth*, *crowd*, *cruth*, *crowth*, *crouth*, walès *crythor*, vî francès *rote*) vént d' on mot dedja la divant les lingaedjes gayels [*proto-celtique*] ki vout dire « rond » (dandjreus po fé l' diferince avou l' harpe k' est a môde di triyingue).

modele d' asteure

modele del Moyinådje às coides piceyes

modele Wili do Marixhå avou si airçon

A pârti do 16inme sieke, il a shijh (6) coides. Cwate (4) po l' melodeye et deus po l' acpagnmint (notes pus basses, a môde di bourdon).

Li tchvalet do croûte (la k' les coides sont sotnowes) est plat. Il a deus pîs, onk metou sol tâve d' ârmoneye, et l' ôte k' el trawe, pa on ptit trô, et s' aler rashir sol fond.

Fåve walesse [*galloise, du Pays de Gales*] do croûtisse et do leu

(walès : « Y Crythor Du a'r Bleiddiaid » (li croûtisse noer di tchveas).

C' est on croûtisse k' a stî djouwer so ene dicâce et ki rvént a s' viyaedje tot côpant å court pàs bwès. I s' fwait porshure pa ene nindje di leus. Al fén, i est schapé tot lzî djouwant ene bele air di croûte, foirt assez po lzî taener les orayes.

Li minme racontroûle egzistêye e l' Walonreye : c' est l' « fåve do violoneu et do leu ».

Sicrijheu e walon

Louis Nisen

C' esteut on scrijheu e walon di Retni (dinltins on hamtea d' Tcherin ; asteure, on viyaedje do Grand Gouvi).

C' esteut on cinsî k' a scrît e walon a s' pansion.

I nos a leyî èn arimé (powinme) sol fâve do violoneu et do leu. Les fråzes ni sont nén todi pîtêye li minme, et c' est des rimes k' alèt todi deus a deus.

Cwand gn aveut des leus a Retni

Çou k' dji va raconter a-st arivé gn a djusse cint céncwante ans / A on mononke da m' grand-pere etot rivnant d' Mont-l'-Ban. / Vî djonne ome come mi, i dmoreve a Retni. / I djouwéve del viole, et il aléve fé danser / Tola k' on l' dimandéve po des noices et des fiesses.

On esteut e plin ivier et i djaléve a biesse. / I gn aveut po ene boune eure po rivni e s' viyaedje.

À dos, i poirtéve si viole et câzu on bagaedje : / Ene fameuse nukêye di tâte k' on lyi aveut rmetou / Po k' les cis del måjhon, soeyénxhe del fiesse avou.

I vneut do passer houte do viyaedje di Tcherin / K' adon i s' abaitixha ki l' esteut shuvou d' on gros tchén. / I pinsa k' c' esteut l' tâte ki l' aveut assaetchî; / Mins totenoncô, li « tchén » s' mete a hoûler. / I vey a Bén adon çou ki lyi arivéve : / Li biesse k' el shuveut, c' esteut beazebén on leu. / Ene hoûlreye la pus lon: vla k' il estént zels deus. / On pô dvant lu, co onk ki l' atindeut. /

Ki faleut i fé ? I s' mete a cori... / Les leus, tot veyant ça, divnént co pus hardis. / A tot pris, i lyi faleut wangnî do tins. / A ! Sondja-t i, si dj' âreu on boket d' pwin / O ! mins l' boune tâte pôreut Bén fé l' afwaire. / I lzî tape on boket, pu deus, c' esteut nén po lyi plaire. / I s' raprotchive di Retni, mins e l' nukêye, gn aveut pus rén, / Et ces laidès biesses la, avént todi pus fwins.

Tot pierdou, i n' saveut pus cwè fé – on l' âreut stî po moens. / Ni s' meta-t i nén Bén a lzî djouwer ene air di violon ? / Et les leus, l' cawe à cou, s' sâvît do costé d' Brijhî.

Noste ome lezî criya : « Si dj' âreu savou, vs ârîz-st avou l' air di violon po cmincî ».

Tchanson

Nosse lingaedje

- I.** C' est on foû bea lingaedje k' on cåze après nozôtes, / Ki raconte ses raecenes åd triviè d' ses patwès, / Ki cåze come ene tchanson et sint bon come ene vôte, / Ki dschind dins vosse gozî come on vere di peket.
- II.** Do fond del Picârdeye disk' å coron des Fagnes, / Etot schoûtant cåzer les djins d' nosse Waloneye, / On direut k' on bon vint s' a pris dins l' bwès d' Marlagne / Et k' il end a rezhou ene tote bele melodeye.
- III.** Et dins ç' bea lingaedje la k' a l' couleur di l' Årdene, / Sintoz l' bon gosse di låme, di bons fruts ou d' verdeures, / Di miscotreyes, di wåfes et d' orayes di beguene, / Ses mots ont stî foirdjîs pa totes sôres di bouteus.
- IV.** C' est ç' pitit lingaedje la k' a passé l' Atlantike / Po k' nos tayons cinsîs î alénxhe fé leu ni. / Et wårder bén vicants les mots et leu muzike / E s' rashonnant al shijhe tot cåzant d' nosse payis.
- V.** I gn a pont d' mot ki manke po sayî d' si comprinde. / Nén dandjî d' casser s' tiesse ; on cåze foirt åjheymint. / C' est on foirt bea lingaedje k' i nos fâre disfinde / Avou tos ses rvazîs po l' flori simplumint.
- VI.** Dabôrd tchaeke mot k' on lâche dit bén çou k' i vout dire. / Ni vnoz nin må comprinde cwand on vos dit « patwès ». / I fât esse percé foirt po conoxhe les frontires, / Paski ns estans tertos des efants da Tchantchès.
- VII.** C' est on lingaedje ki cåze come on tåvlea d' årtisse / Et ki cåze co voltî po rire et sinte vos pîs. / Nos aprinde les uzances, ki cåze avou frankijhe / Ki tchante come on pénon cwand on l' mwaistri voltî.
- VIII.** C' est vârmint a mâlvât si on l' riwaite di cresse, / Ci foû bea lingaedje la k' on-z a traitî di ptit. / Portant cwand on l' conoxhe, c' est one fameuse ritchesse. / I gn a pont d' si ptite fiesse ki n' euxhe nén co s' londi.
- IX.** Et des corons d' Måm diy tot dschindant sca Djodogne, / On direut ki les mots d' nosse pitite Waloneye, / Tot passant pa Nameur, Tchårlerwè ou Bastogne, / Åront fwait so pont d' tins ene mo grande sinfonye.

Cåzaedje : Chantal
Denis ; Muzike : Willy
Marchal ; sitroete plake
« Tchansons e walon »,
2023